

Лекція 15: Системне управління складними об'єктами

1. Основні поняття.
2. Принципи управління складними системами.

1. Основні поняття

Для складних систем управління характерні наступні ознаки:

- комплексний (складений) тип керованого процесу (об'єкту), що припускає включення в його склад декількох взаємозв'язаних простіших (елементарних) об'єктів;
- необхідність послідовного рішення задачі управління, тобто почергового виконання основних дій (режимів роботи) основного і / або локальних об'єктів;
- ієрархічна структура завдання управління, тобто підлеглість підзадач, складових складне завдання.

Прийнято виділяти стратегічні завдання, що мають різний рівень ієрархії, а також тактичні і локальні завдання управління.

До стратегічних завдань управління відносять завдання технологічного характеру: виготовлення хімічного продукту, виробу, деталі, управління польотом, тобто завдання підтримки певної послідовності дій складного (комплексного) об'єкту, в ході чого вирішується деяке завдання технологічного характеру.

Тактичне завдання - це елемент загального стратегічного завдання, що встановлює вимоги до поведінки кожного елементарного об'єкту складної системи і/або здійсненню елементарного режиму. До тактичних завдань управління відноситься завдання управління рухом рульових пристроїв літального апарату, управління обробкою деталі на верстаті, управління циклом хімічного процесу.

2. Принципи управління складними системами

Управління в складних системах принципово відрізняється від традиційного уявлення про управління, зокрема від того, що прийнято називати «оптимальним управлінням» (точніше — «програмним управлінням»), тобто переведенням системи в бажаний стан по деякому оптимальному шляху. Це очевидно: складні системи слабкопередбачувані, визначити як бажаний, так і практично досяжний стан неможливо, тим більше неможливо вибрати і нав'язати системі «оптимальний» (у детерміністичному або статистичному сенсі) шлях переходу, оскільки структура і функції системи не взаимовизначимі. Прямі і зворотні зв'язки, всі види і форми дії (якщо вони не приводять до руйнування системи) — не більше ніж стимули, збуджуючі або гальмуючі внутрісистемні процеси, хід і наслідки яких в основному визначаються самою системою.

Проблема управління складними системами полягає в дослідженні впливу збуджуючих і гальмуючих стимулів на поведінку системи і кінцевий результат, і у використанні стимулювання для досягнення необхідної ефективності системи. Збудження може перейти в гальмування і навпаки: при зміні рівня стимулу і стану системи, тому апіорна оцінка характеру дії скрутна. Управління має досягатися ціною малого енергоресурсу. Типовим в цьому сенсі є інформаційне управління, при якому енергоресурс управління незначний у порівнянні з енергоресурсом об'єктів управління. Складна система володіє не тільки великим енергоресурсом, але і великою динамічною інерційністю.

Адаптивне управління, вживане у випадку, якщо вплив традицій не дуже сильний, в усякому разі їх можна перебудувати на відносно короткому інтервалі часу.

Суворо ефективне управління неможливе. Управління має впливати на внутрішню мотивацію системи; це досяжно, якщо мотивація системи відома (хоч би частково). Оптимальних рішень не існує.

Адаптивне управління з наслідувальним механізмом. У теорії управління розглядаються методи адаптації до стохастичної ситуації, оптимальні в середньому. Проте для складних систем характерні ситуації поведінки, що не повторюються. Для одиничних ситуацій відомі методи стохастичної адаптації малоприматні.

Існує метод, що знаходиться на стику стохастичної оптимізації і цілеспрямованої поведінки, — метод масових проб. Ситуація не стохастична, вона не описується статистичними законами і з цим нічого не можна зробити. Але можна перетворити систему на квазістохастичну, а потім її оптимізувати.